

LAPSEN TILANTEEN ARVIOINNIN TEKEMISEN TAVAT LASTENSUOJELUSSA¹

Anne-Mari Jaakola: YTT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto

anne-mari.jaakola@tuni.fi

Janus vol. 30 (1) 2022, 87–91

Lapsen tilanteen arviointi on yksi merkityksellisimmistä ja samalla herkimmistä lastensuojelun sosiaalityön tehtävistä, sillä se on perusta lapsen avunsaannille, asiakastyön prosesseille ja päätöksenteolle (Horwath 2011; Walker & Beckett 2011, 6). Lastensuojelussa arviointi kytkeytyy paitsi lapsen, hänen perheensä ja eri yhteistyötahojen kanssa tehtävään työskentelyyn, myös lapsen erityiseen suojeluun. Arviointi on kriittinen työvaihe, joka edellyttää sosiaalityöntekijältä korkeatasoista lastensuojelutyön asiantuntijuutta, hyvää ammatillista tiedollista valmiutta, ja taidollista osaamista tunnistaa lapsen tilanne oikein ja oikea-aikaisesti (Munro 2010). Arvioinnin tärkeys ja merkitys tulevat esille lasta koskevassa päätöksenteossa, joka edellyttää tarkkaa ja laadullisesti hyvin tehtyä lapsen tilanteen ja hänen etunsa arviointia.

Nostan puheenvuorossani esiin Vilja Eerikan tapauksen, jotta emme unohdaisi, mitä pikkutytylölle tapahtui, kun lapsen tilanteen arviointi epäonnistui. Tytön kohtalosta muistuttaa keskusrikospoliisin rikosmuseossa oleva prinsessa-tiara, joka oli hänen päässään, kun hänet löydettiin kuolleen kotoaan äitienpäivänä vuonna 2012. Pienen tytön kuolemaa on yhä vaikea käsittää. Tyttö oli ollut kuin elävä huutomerkki, jonka hätään ei vastattu. Useat tahot kiinnittivät huomiota Vilja Eerikan mustelmiin

ja muihin huolestuttaviin merkkeihin. Lastensuojelu ei kuitenkaan pystynyt suojaamaan lasta. Arvioinnissa kaltoinkohtelun ja väkivallan merkkejä ei kohdattu tai tunnistettu. Vilja Eerikan, hänen isänsä tai äitipuolensa taustoja ei selvitetty. Kukaan ei kerännyt sirpaleista tietoa yhteen. Kukaan ei onnistunut kohtaamaan lasta riittävän vaikuttavalla tavalla.

ARVIOINNIN JA LASTENSUOJELUN VAIKUTTAVUUDEN YHTEYS

Lastensuojelun vaikuttavuuden edellytyksenä on, että asiakkaana olevia lapsia tulee pystyä auttamaan riittävän tehokkaasti lastensuojelun keinoin. Tämän tavoitteen saavuttamisessa huolellisesti tehty lapsen tilanteen arviointi on avainasemassa. Tiedämme Suomessa vielä varsin vähän lastensuojelussa tehtävästä lapsen tilanteen arviointityöskentelystä, koska siitä tehtyä tutkimustietoa ei ole paljon (ks. kuitenkin Blomberg ym. 2013; Haarakangas 2018; Hietämäki 2015; Jaakkola 2016; Kähkönen 1999; Möller 2005; Oranen 2006). Tietoa ei ole myöskään riittävästi arviointia määrittävistä tekijöistä, jotka edistävät lastensuojelun vaikuttavuutta ja onnistuneisuutta. Kansainvälinen tutkimus vahvistaa käsitystä arvioinnin ja lastensuojelun vaikuttavuuden yhteydestä. Tiedetään, että mitä tarkempi ja

luotettavampi lapsen tilanteen arviointi on, sitä paremmin lastensuojelutyö voi onnistua (Hepworth & Larsen 1990; Mattaini & Kirk 1991; Munro 2010; Shlonsky & Mildon 2017).

Hyvän ja onnistuneen arviointityöskentelyn edellytyksenä ovat lastensuojelutyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden ammattitaito ja osaaminen sekä arviointia tekevän lastensuojelun organisaatioympäristön toimivuus (Munro 2010; Shlonsky & Mildon 2017). Sosiaalityöntekijältä arviointi vaatii lapsen parhaan punnitsemista ja arvo-perusteista pohdintaa siitä, millaista on lapsen hyvä elämä ja mitä sen tulee sisältää. Lastensuojelussa sosiaalityöntekijät kohtaavat tilanteita, jotka voivat olla vaikeita ja joihin ei ole yksiselitteistä vastausta. Tilanteet ovat usein kompleksisia ja eri tekijöiden väliset suhteet voivat olla hyvinkin vaikeasti hahmotettavia. Aina ei ole selvää, mikä lapsen tai perheen todellinen ongelma on.

Professori Eileen Munro (1996, 795) kuvaa arviointityöskentelyä palapelin rakentamisena, jossa lasta koskeva tieto kerääntyy eri lähteistä pala palalta, ja lopulta kokonaiskuva lapsen ja perheen tilanteesta hahmottuu sosiaalityöntekijälle. Arviointityöskentelyn vaikeutena on kuitenkin jatkuva epäily tiedon totuudenmukaisuudesta tai virheellisyydestä. Sen tietäminen, sijoittuuko tieto arvioinnin palapelissä oikeaan paikkaan tai onko tieto tuotettu luotettavalla tavalla, on aina epävarmaa. Tiedon rajallisuudesta huolimatta lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee toimia ja tehdä arvio lapsen tilanteesta.

Sosiaalityöntekijältä arviointi vaatii kykyä ammattieettiseen harkintaan sekä

tietoisuutta perheen sisäisiin asioihin puuttumisen oikeutuksesta ja lapsen edun toteutumisesta. Ammatillisena taitona arviointi edellyttää korkeatasoista lastensuojelutyön asiantuntijuutta, hyvää ammatillista tiedollista valmiutta sekä taidollista osaamista kohdata lapsi ja tunnistaa lapsen tilanne oikein ja oikea-aikaisesti.

ARVIOINNISSA HUOMIOITAVAT TEKIJÄT

Väitöstutkimukseni (Jaakola 2020) on tuottanut tietoa lapsen tilanteen arvioinnista ilmiönä suomalaisessa lastensuojelutyössä. Tutkimus on kohdentunut arvioinnin sisältöön, arvioinnin tekemisen tapoihin, arvioinnin orientaatioon sekä siihen, mitkä ammatilliset ja organisatoriset tekijät selittävät ja ovat yhteydessä arviointiin. Tutkimus on tehty sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja se perustuu 506 vastaajan kyselyyn.

Väitöstutkimuksessani havaitsin, että arvioinnin sisältötekijät painottuivat eri tavoin sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Useimmin ja harvimmin huomioitavien tekijöiden välillä oli selkeitä eroja. Sosiaalityöntekijät huomioivat arviointia tehdessään ensisijaisesti lapsen tilannetta arviointihetkellä ja siinä vaikuttavia sosiaalisia tekijöitä. Arvioinnissa huomioitiin erityisesti lapsen sosiaalista kasvuympäristöä ja sen mahdollisuutta tukea lasta hänen kasvussaan ja kehityksessään. Huomiota kiinnitettiin lapsen läheisiin ihmissuhteisiin, vanhemmuuteen vuorovaikutussuhteena, perhe- ja sukulaisuussuhteisiin sekä lapsen vahvuuksiin. Sen sijaan lapsen kehityshistoriaa, vanhemman taustahistoriaa ja perheen historiaa huomioitiin

vain harvoin. Esimerkiksi lapsen kehitystieto oli arvioinnissa huomioitujen tekijöiden joukossa aina vain noin joka kymmenennellä sosiaalityöntekijällä.

Tutkimukseni kohdistui myös lapsen elämän riskitekijöiden huomioimiseen arvioinnissa. Riskitekijöiden huomiointi jäi tulosten perusteella merkittävän matalaksi. Havaintoni mukaan lapsen köyhyyttä ja perheen taloudellista tilannetta huomioitiin vain harvoin. Riskitekijöinä tarkasteltiin myös vanhemman väkivaltaisuutta, päihteiden käyttöä ja psyykkistä terveyttä. Noin puolet sosiaalityöntekijöistä huomioi vanhemman päihteiden käytön ja psyykkisen terveyden arvioinnissa aina. Vanhemman väkivaltaisuutta arvioitiin harvemmin. Sen huomioi aina noin 40 prosenttia sosiaalityöntekijöistä. Kehitystiedon osaamisella oli yhteys riskitekijöiden ja lapsen taustatiedon huomioimiseen arvioinnissa. Sosiaalityöntekijät, jotka tunsivat lapsen kehityksen tekijöitä, ottivat arvioinnissa huomioon useammin lapsen kaltoinkohtelun tunnusmerkkejä sekä lapsen fyysistä ja psyykkistä kehityshistoriaa.

ARVIOINNIN TEKEMISEN TAPA

Tutkimukseni perusteella arvioinnin tekemisen tapa on varsin usein systemaattinen ja analyttinen. Tulos perustui vastaajien omaan arvioon heidän tavastaan tehdä arviointia, heidän tiedonkäsittelyn tavastaan ja osaamisen tasostaan arvioinnissa. Sosiaalityöntekijät, joiden työpaikalla arviointia oli mallinnettu, tekivät useammin arviointia systemaattisella tavalla. Työntekijän

kokemus työroolinsa selkeydestä ja arviointiin käytettävän ajan riittävydestä olivat yhteydessä arvioinnin tavan analyttisyyteen.

Tutkimuksessa analysoitiin arvioinnin orientaatiota ja lähestymistapoja. Arvioinnin lähestymistapa on kaksijakoinen. Sosiaalityöntekijät ovat omaksuneet arvioinnissa sekä perhekeskeisen että lapsikeskeisen lähestymistavan. Lapsen tarpeiden ja hyvinvoinnin orientaatio ohjaa ja suuntaa arviointia vahvasti. Se myös ennakoii sosiaalityöntekijällä olevaa lapsikeskeistä arvioinnin lähestymistapaa. Lapsen tarpeiden ja hyvinvoinnin orientaation rinnalla on kuitenkin myös lapsen elämän riskejä huomioiva suojele- ja näyttöperusteinen orientaatio.

Lapsi on sosiaalityöntekijöille arvioinnin merkityksellisin tiedontuottaja ja hänen osallisuutensa huomioidaan usein. Lapsikeskeisimmin arviointia tekevät iältään vanhemmat sosiaalityöntekijät, jotka luottavat omaan osaamiseensa, tuntevat lapsen kehitystä ja tukevat lapsen osallisuutta. Tutkimuksessani haluan kuitenkin korostaa, ettei arviointi ole vain työntekijäkohtaista, vaan siihen ovat yhteydessä myös työyksikön koko, työntekijän työviihtyvyyden ja työilmapiiri. Työnantajaorganisaation kannustuksella ja tavoitelähtöisyydellä oli yhteys esimerkiksi arvioinnin lapsikeskeiseen lähestymistapaan. Työntekijän kokemus työroolin selkeydestä, työpaikan kehittämismyönteisyydestä ja arviointiin käytettävän ajan riittävydestä olivat yhteydessä arvioinnin systemaattiseen tekemisen tapaan.

LOPUKSI

Olen tutkimuksellani halunnut vahvistaa lastensuojelun tietoperustaa lapsen tilanteen arvioinnista, erityisesti sen teoreettisista ja käytännöllisistä lähtökohdista. Olen vakuuttunut, että huolellisesti tehty arviointi on vaikuttavan lastensuojelun edellytys. Tutkimukseni osoittaa, että arvioinnin osaaminen, arviointiin käytettävän ajan riittävyys, työyksikön kehittämismyönteisyys ja arvioinnin systemaattisuus ovat tekijöitä, joilla on yhteys sosiaalityöntekijän kokemukseen lastensuojelutyön vaikuttavuudesta.

Lapsen tilanteen arviointiin vaadittava kehittynyt asiantuntijuus saavutetaan työyhteisöjen ja organisaatioiden uudistuspyrkimysten kautta. Jo pelkästään systemaattisuuden lisäämisellä voitaisiin varmistaa arvioinnin tarkkuutta esimerkiksi niin, että kaikkien lasten ja perheiden kohdalla huomioitaisiin aina tietyt tekijät, kuten lapsen hyvinvoinnin uhkia kartoittavat kysymykset kaltoinkohtelusta tai vanhemman väkivaltaisuudesta.

Jos Vilja Eerika olisi saanut elää, hän olisi nyt teini-ikäinen nuori tyttö. Suomalaiseen lastensuojeluun on koettu kehittää korjaussarjaa hänen kuolemansa ja tapahtuneiden virheiden jälkeen. Tehdyt uudistukset ovat vieneet paljon aikaa ja niiden vaikutuksista ja vaikuttavuudesta tarvitaan tutkimustietoa. Tärkeä lastensuojelutyön rakenteita uudistava laki tuli voimaan vuonna 2022. Laki säätää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän asiakasmäärä 35 lapseen. Tämä lainsäädännöllinen uudistus on merkittävä suomalaiselle lastensuojelulle. Se mahdollistaa sitä, että yhdellä

työntekijällä on paremmin aikaa lapsen ja perheen kohtaamiseen. Lastensuojelulainuudistus tulee voimaan kymmenen vuotta Vilja Eerikan kuoleman jälkeen.

Yhteiskuntapoliittisesti lastensuojelu tulee nähdä investointina kaikkein heikoimmassa asemassa olevaan lapsiväestöön. Lastensuojelun tehtävään sisältyy yhteiseen moraaliin ja eettisyyteen pohjautuvan solidaarisuuden ylläpitäminen heikompiosaisia lapsia kohtaan. Tulevaisuudessa lastensuojelua toteuttavien organisaatioiden tulee voida vahvistaa rakenteita, jotka mahdollistavat laadukkaan ja onnistuneen lapsen tilanteen ja hänen hyvinvointinsa arvioinnin. Huomiota on hyvä kiinnittää tiedonmuodostuksen ja päättelyn prosesseihin sekä siihen, millaisen tiedon kautta lasta arvioidaan ja millainen arvo- ja eettinen perusta ohjaa arviointia. Arvioinnin tiedollinen ja taidollinen kehittyminen edellyttävät kuitenkin lisää tutkimustietoa arvioinnin osaamisesta ja siihen yhteydessä olevista eri tekijöistä. Tutkimusperustaisella tiedolla voidaan vahvistaa arvioinnin tietoperustaa sekä osaamisen ja siihen tarvittavan asiantuntijuuden merkittävyyttä lastensuojelun sosiaalityössä ja yleisemmin lasten- ja perheiden palveluissa.

VIITE

1 Kirjoitus perustuu Itä-Suomen yliopistossa 19.9.2020 pidettyyn lectio praecursoriaan.

KIRJALLISUUS

Blomberg, Helena & Kroll, Christian &

- Meeuwisse, Anna (2013) Nordic social workers' assessments of child welfare problems and interventions: A common model in child welfare? *European Journal of Social Work* 16 (3), 311–326. <https://doi.org/10.1080/13691457.2012.685700>
- Haarakangas, Tanja (2018) Lastensuojelutarpeen selvitys sosiaalityön tiedonmuodostuksena. *Lisensiaatintutkimus*. Helsingin yliopisto.
- Hepworth, Dean H. & Larsen, Jo Ann (1990) *Direct social work practice: Theory and skills* (3. painos). Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Hietamäki, Johanna (2015) Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-39-6257-9>.
- Horwath, Jan (2011) See the practitioner, see the child: The framework for the assessment of children in need and their families ten years on. *British Journal of Social Work* 41 (6), 1070–1087. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq137>
- Jaakkola, Outi (2016) Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot lastensuojelutarpeen arvioinnissa. *Lisensiaatintutkimus*. Jyväskylän yliopisto.
- Jaakola, Anne-Mari (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. *Publications of the University of Eastern Finland*. No 229. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Jyväskylä: Grano Oy.
- Kähkönen Päivi (1999) The assessment of parenting in the child welfare practice. *Children and Youth Services Review* 21, 581–603. [https://doi.org/10.1016/S0190-7409\(99\)00040-7](https://doi.org/10.1016/S0190-7409(99)00040-7)
- Mattaini, Mark A. & Kirk, Stuart A. (1991) Assessing assessment in social work. *Social Work* 36 (3), 260–266.
- Möller, Sointu (2005) Arviosta sanoisin: Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. *Tutkimuksia /Pesäpuu*: 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Munro, Eileen (1996) Avoidable and unavoidable mistakes in child protection work. *British Journal of Social Work* 26 (6), 793–808. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011160>
- Munro, Eileen (2010) Learning to reduce risk in child protection. *The British Journal of Social Work* 40 (4), 1135–1151. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq024>
- Oranen, Mikko (2006) Tutkimista ja tunnustelua – lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. Lastensuojelun kehittämissuunnitelma.
- Shlonsky, Aron & Mildon, Robyn (2017) Assessment and decision making to improve outcomes in child protection, 111–129. https://doi.org/10.1057/978-1-137-44130-0_8
- Walker, Steven & Beckett, Chris (2011) *Social work assessment and intervention* (2. painos). Lyme Regis: Russell House.